

УДК: 821.163.3.09-1 Груевска-Маџоска С.
DOI: 10.55302/PS24222109s

**ТРАУМАТА И НЕЈЗИНОТО АРТИКУЛИРАЊЕ ВО
ПОЕТСКАТА ЗБИРКА ПРЕМРЕЖЈА ОД СИМОНА ГРУЕВСКА-
МАЏОСКА**

Гоце Смилевски

Институт за македонска литература, Скопје
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје

Клучни зборови: Симона Груевска-Маџоска, поезија, траума, меморија, болест, смрт, загуба.

Резиме: Книжевните студии на траумата (*Literary trauma studies*), својот истражувачки фокус го ставаат на начините на кои личното искуство се трансформира во книжевно дело и на улогата, која, во тоа преобликување го играат јазикот и меморијата. Поезијата, со: својата елиптичност, симболиката и синтаксичките синкопи, може да ги долови најсуптилните нијанси на трауматските искуства и со нивна помош да го изрази преку зборови она што првично е неискажливо во траумата. Овој текст ги анализира песните од стихозбирката *Премрежја* од Симона Груевска-Маџоска, применувајќи ги најновите сознанијата од полето на културолошките и на книжевните студии поврзани со траумата.

**TRAUMA AND ITS ARTICULATIONS IN THE POETRY BOOK
ORDEALS BY SIMONA GRUEVSKA – MADŽOSKA**

Goce Smilevski

Institute of Macedonian Literature, Skopje
Ss. Cyril and Methodius University in Skopje

Keywords: Simona Gruevska – Madžoska, poetry, trauma, memory, illness, death, loss.

Summary: Literary trauma studies place their research focus on the modes in which personal experience is transformed into a literary work, and the role that language and memory play in that transformation. Poetry with its ellipses, symbolism and syntactic syncopations, can capture the

most subtle nuances of traumatic experiences, and through them express in words what is initially unspeakable in trauma. This text analyzes the poems from the poetry collection *Ordeals* by Simona Gruevska - Madžoska, applying the latest theoretical reflections from the field of cultural and literary studies related to the trauma.

Траумата и нејзиното претставување во книжевноста се дел од главните преокупации на современата литературна теорија и критика. Изразот *травума*, кој доаѓа од старогрчкиот збор за *рана* (*τραῦμα, traîma*), првобитно се однесувал на физичка рана, но во текот на деветнаесеттиот век тој започнува да се поврзува со емоционалните рани: „Траумата се однесува на психолошка повреда, трајно оштетување сторено на поединци или на групи, предизвикано од трагични настани или од тешки неволји“ (Davis; Meretoја, 2020: 1). Прашањата за траумата стануваат особен предизвик за науката по 1990 година, откако *Американската психијатриска асоцијација* официјално го вреднува феноменот на психолошката траума и ги дефинира карактеристиките и симптомите на болеста, која наскоро ќе стане позната како пост-трауматско стресно пореметување (*Post-Traumatic Stress Disorder*, или скратено: *PTSD*). Отворањето на овие прашања, дефинирањето на траумата и потрагата по одговори поврзани со неа, резултираат со создавање на Студии на траумата (*Trauma studies*), со кои се поврзани низа истражувања, кои се занимаваат со ова подрачје. Студиите на траумата во последните неколку децении се од големо значење за културолошките и за книжевните студии, овозможувајќи една нова теориска подлога за проучување на книжевните дела. Во овој текст ќе се обидам да ги применим најновите сознанијата од полето на културолошките и на книжевните студии поврзани со траумата при анализа на песните од стихозбирката *Препрежја* од Симона Груевска-Маџоска, поетеса и реномирана македонистка, професорка во Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ во Скопје.

Како што наведуваат Колин Дејвис и Хана Меретоја во воведот кон компендиумот, кој се однесува на тематизирањето на траумата во книжевноста, „теоријата на траумата произлегува од сложената интеракција меѓу страдањето, правото, етиката и медицината. Книжевните студии на траумата (*Literary trauma*

studies), како засебна гранка на дејност во хуманистичките науки има своја сопствена, но и поврзана и меѓузависна генеалогичка“ (Davis; Meretoja, 2020: 3). Во изминативе неколку децении траумата, која некогаш била интерес исклучиво на медицински специјалисти и истражувачи, стана критичка парадигма, која има големо влијание врз современата: антропологија, историографија, социологија, како и на книжевната и на културолошката теорија. За жал, за разлика од романот и, пред сè, исповедната, мемоарската проза, кои се доминантен интерес на теориските истражувања на траумата во книжевноста, поезијата е занемарна. Осврнувајќи се на овој проблем, теоретичарот Чарлс Армстронг, во својата студија „Траумата и поезијата“, вели: „... додека книжевната анализа на траумата и меморијата имаа полза од интердисциплинарната природа на полето во кое хуманистичките науки дејствуваат заедно со општествените науки, психологијата и другите подрачја на проучување, превладувачкиот наративен фокус на тоа поле претпоставува дека облиците на пишување, кои се одликуваат со лирски и, во помала мера, драмски облици, се занемарени. Акцентот кој културолошките студии го ставаат на популарната култура, несомнено ја има влошено ваквата состојба бидејќи поезијата ретко има масовна привлечност.“ (Armstrong, 2020: 296). Ваквиот нерамномерен интерес, односно фокусираноста на прозата, а занемарувањето на поезијата, претставува несомнен недостаток на културолошките студии и на книжевните студии на траумата затоа што еден од највпечатливите начини на кој се изразува психата е токму преку фигуративниот говор, кој е карактеристичен за поезијата. Оттаму, поезијата, поради: својата елиптичност, симболичност и синтаксичките синкопи, може да ги долови најсуптилните нијанси на трауматските искуства, повпечатливо и поверодостојно од другите форми на книжевен израз.

Поетската збирка *Премрежја* уште со својот наслов асоцира на трауматски искуства. Тоа го посочува и еминентната книжевна теоретичарка Лидија Капушевска-Дракулевска во својот поговор кон стихозбирката: „Веќе самиот наслов на поетскиот ракопис упатува на доминантната тематика на овие стихови: премрежјата, болката, загубата, смртта.“ (Капушевска-Дракулевска, 2022: 58). Поаѓајќи од тезата на Слотердајк дека *поезијата произлегува од*

жиговиџе на душайџа, Капушевска-Дракулевска констатира дека „Груевска-Маџоска тргнува од индивидуалните, од најинтимните *душевни џејџоваџи*, кои, низ поетскиот израз, добиваат универзално и сеопшто значење зашто болката, загубата на саканото суштество, сеќавањата, копнежите и соништата, иако имаат лично име (книгата е посветена на ќерката Кристина), тие се суштински дел од сечиј човечки живот“ (Капушевска-Дракулевска, 2022: 58). Загубата и болката поради разделеноста, предизвикана од смртта, се присутни од самиот почеток на стихозбирката. Во песната „Две половици“ поетскиот субјект вели: „Не можев ни да претпоставам / дека од нашето едно / ќе станеме две толку далечни половици.“ Едновременно, со болката, поради загубата, суштествува и надежта за повторна средба, но и сомнежот во нејзиното остварување: „Ме обви со постојан страв и неизвесност / дали пак некогаш ќе те најдам / за да станеме повторно едно.“ На крајот од песната надежта за надминување на загубата одново се раѓа: „Можеби таму, во густата, темна шума, / додека талкаш сама, случајно ќе се сретнат / нашите две темнини / и ќе се спојат во облак од ѕвезди.“ (Груевска-Маџоска, 2022: 10). Трепетот предизвикан од судирот меѓу надежта во повторната средба и сомнежот се присутни и во песната „Тајната на животот и смртта“:

„Ќе се сретнеме ли некогаш пак,
ќе се гушнеме долго или
само душите ќе ни се сретнат.
Никој не ја знае тајната на животот и смртта.
Сè уште.“

(Груевска-Маџоска, 2022: 27).

Говорејќи за траумата предизвикана од загубата и за процесот на жалење во *Жалење и меланхолија*, Зигмунд Фројд го дефинира жалењето како реакција на загубата на сакано суштество, татковина, слобода, идеал. „Кај некои луѓе,“ вели Фројд, „наместо жалење се појавува меланхолија“. Меланхолијата, како главни карактеристики, ги има „особено болната депресивност, престанокот на интересот за надворешниот свет“ (Freud, 2006: 310). Во таа состојба, предизвикана од траумата на

загубата, субјектот е разделен меѓу нагонот за живот и нагонот за смрт, меѓу потребата да се исчезне и стремежот да се преживее. Една од песните во *Премрежја* во кои се изразени овие два спротивни и спротивставени стремежи е песната „Сила“: „Боже, дај ми сила да станам, / денот да го поминам, нокта да ја дочекам“ (Груевска-Маџоска, 2022: 30). Во текот на процесот на жалењето е активирано опсесивно пресекавање, преку кое, ожалостениот, го оживува, во својата психа, постоењето на изгубениот објект, заменувајќи го реалното отсуство со имагинарно присуство (Freud, 2006: 311). Во песните од *Премрежја* пресекавањето е состојбата на свеста со која поетскиот субјект постојано одново му се враќа на минатото, исполнувајќи ја со него својата сегашност. Заедничките доживувања на конкретни места, од Бистра и Маврово, до Париз, се дел од тие пресекавања, но уште поголем дел се и оние секвенции, фрагменти од минатото, кое го прават толку присутно отсуството на ќерката. Во песните на Груевска-Маџоска тоа имагинарно присуство на изгубеното драго суштество честопати не е плод на пресекавање и навраќање кон минатото, туку на имагинарна сегашност, ставено или во свет, кој, од самиот поетски субјект, е потенциран како имагинарен (како во песната „Зумбули“, која почнува со стихот „Во некој измислен свет“ Груевска-Маџоска, 2022: 12) или во свет, кој е метафизички. Таа насушна потреба за постојано оживување на изгубеното драго суштество во својата психа силно е изразена во песната „Една година“:

„Една година без тебе како вечност,
а сепак, како никогаш да не сме се поделиле,
станувам и легнувам со тебе,
те носам на прошетка, на одмор,
на работа и дома, те сонувам.
Една година – многу или малку,
а сепак како да не е,
те носев под срцето девет месеци,
ќе те носам во срцето засекогаш,
мило мое чедо.“

(Груевска-Маџоска, 2022: 34).

Пишувајќи за односот меѓу болеста и траумата, Џо Вининг се повикува на изразот сиромашност на јазикот (poverty of language), кој го има употребено Вирџинија Вулф, која, говорејќи за својата болест, се осврнува на немоќта на јазикот во целост да го искаже трауматското искуство на соочувањето со болеста и болувањето, на „суштинската неможност да ги изрази тие интензивни физички и ментални искуства преку зборови и наративна форма“ (Winning, 2020: 267). Осврнувајќи се на автори, кои, во книжевна форма, изразуваат слични искуства, како она на Вулф, Вининг во нивните искази ја наоѓа способноста „и покрај длабоките препреки во искажувањето на болката и болеста преку јазикот, и разорното дејство на тие состојби на наративното формирање, (...) сепак самиот чин на раскажување на настаните, самоприкажувањето во пишан облик, се начин за реконструирање на идентитетот и субјективноста, затоа што раскажувањето и себството се блиско поврзани“ (Winning, 2020: 268). Па, оттаму и тоа има еден вид исцелувачко дејство, на повторен допир на субјектот со самиот себе, по периодот на отуѓувањето од себе, кое може да настане под влијание на болеста и на болката. За тие фази на соочувањето со болеста, во кои спаѓа и одвојувањето-/отуѓувањето од своето тело и од себството, и повторното приближување кон нив, преку согледувањето на телото и душата како комплементарни димензии на себството, говори песната „Болест“:

„Го посматрав отстрана моето болно тело.

Не чувствував болка зашто бев некаде далеку

додека тоа се мачеше да преживее.

(...)

Ми излегоа слики и спомени

како да се од вчера и

не верував дека ги памтам.

О мое тело!

Слика на мојата душа!“

(Груевска-Маџоска, 2022: 45).

Песната „Тешка дијагноза“ почнува со темата на болеста, но тоа не е песна само за таа траума на болеста, туку и за губењето

на сопственото дете. Оттаму, „Тешка дијагноза“ ни претставува еден сосема поинаков аспект на пишувањето за болеста од оној за кој говори Вининг кога се осврнува на делата, кои ги анализира во својата студија. Во песната на Гревска-Маџоска станува збор за субјект, кој не само што ја реконструира својата субјективност, своето Јас, преку текстуализирањето на болеста, туку говори и за подготвеност за жртвување на својот живот, на своето Јас, за животот на своето дете:

„Докторот ми кажа тешка дијагноза,
итна операција.
Се чудеше дека дијагнозата е моја,
зашто му личев на исклучително здрава.
Следуваа тешки зафати,
тешко закрепнување.
Бог ми подарил уште еден живот.
Скапо платен.
Цената огромна,
да останам без тебе.
Тебе не те дочував.
Да можев да му понудам спогодба
на Бога – мојот живот за твојот,
тоа ќе го сторев.“

(Гревска-Маџоска, 2022: 28).

Повикувајќи се на научниците (Мег Јенсен, Ли Гилмор, Кејт Даглас), кои, низ призмата на неврологијата, ги проучуваат резултатите на процесот на пишувањето, Курвет-Каосаар укажува на терапевтскиот потенцијал на автобиографското пишување, кој покажува дека изразувањето на личните трауматски искуства преку „автобиографски наративи од различен вид, има моќен потенцијал да доведе до исцелување“ (Kurvet-Käosaar, 2020: 310). Таа исцелителна моќ на автобиографското искажување на траумата Симона Гревска-Маџоска ја изразува во стиховите од „Песната“: „Песната – лек / за болна душа.“ (Гревска-Маџоска, 2022: 40).

Траумата, која се заснова на физичка или на психичка повреда, која остава долготрајни ментални лузни на субјектот, кој ја искусил траумата, претставува личен одговор на драматични настани, кои влијаат на емоционалното и/или на когнитивното функционирање и можат да предизвикаат долготрајни психолошки изместувања. Истражувајќи ги настанокот и развојот на теоријата на траумата, Никол Сутерлин посочува дека таа „се сосредоточува на односот помеѓу зборовите и траумата и ни помага да ја прочитаме траумата со помош на книжевноста“, а она што е особено важно во истражувањето на теоретичарите, кои се посветиле на оваа област, е тоа што „го воочиле блискиот меѓуоднос помеѓу раната и зборот, помеѓу траумата и книжевноста, па дури и меѓу траумата и јазикот“ (Sütterlin, 2020:18). Двајца од најеминентните истражувачи на полето на траумата, чии дела се преведени и на македонски јазик (Џудит Луис Херман со *Траума и закрепнување: од домашно злославување до полициски терор*, и Бесел ван дер Колк со *Телото ѝамајши: мозокоји, умој и шелојо во лекувањето на траумата*), надврзувајќи се на наследството на теориите на Фројд за функционирањето на човековиот ум, ја артикулираат својата согледба на траумата како амнезичка и неискажлива. Песната „Глас“ од стихозбирката *Премрежја* зборува токму за неискажливоста на траумата, немоќта пред болката и загубата:

„Го изгубив мојот глас.

Онемев.

Бесшумно излегуваа зборови од моите усни

што само јас ги разбирав.

(...)

Немост. Онеменост. Вчудовиденост.

Нешто толку обично како глас.

А јас не можам да го изустам.“

(Груевска-Мацоска, 2022: 46).

Овие стихови спаѓаат во оние песни од стихозбирката *Премрежја*, кои сведочат за искуството дека една од најтешките фази во преживувањето на траумата е фазата во која субјектот се

обидува да го артикулира искуството, кое го предизвикало страдањето. А токму преку артикулирањето на тоа искуство субјектот, кој ја доживеал траумата, може да најде утеха и средство преку кое ќе започне закрепнувањето. Веќе подолго време сè повеќе психолози гледаат на споделувањето на искуството како на неопходен терапевтски сегмент во соочувањето со последиците на траумата. Истражувањата на Џејмс Пенебејкер ги откриваат предностите на споделувањето наспроти потиснувањето, репресијата и инхибицијата на емоцијата (Pannebaker, 1995: 6), при што претворањето на емоциите и сликите во зборови ги трансформира начините на кои субјектот ја согледува и ја сфаќа траумата, водејќи кон нејзино прифаќање.

Надоврзувајќи се на ставовите на теоретичарите на човековата психа, кои се однесуваат на парадоксалноста дека она што не може да се спознае, не може да биде опфатено преку јазикот, но може да биде претставено низ симболи и алегии, па на тој начин станува познато и може да се говори за него, Ени Финч вели: „Парадоксот изгледа јасен: она што не може да се содржи во зборовите, содржано е во зборовите. Силата на овој парадокс е во тоа што вообичаените зборови кои ги употребуваме во секојдневниот говор се трансформираат бидејќи поезијата ги чини моќни“ (Finch, 2005: 55). Токму од наведената перспектива за парадоксот на моќта/немоќта на јазикот и зборовите кога станува збор за артикулирањето на траумата, може јасно да се согледа *Премрежја* од Симона Груевска-Маџоска. Впрочем, и самиот наслов на поговорот на Капушевска-Дракулевска кон ова дело, „Гласноговорник против смртта и немоста“, јасно укажува на тоа дека станува збор за поезија, која победува во борбата против немоста и неискажливоста, која ги носи траумата.

Литература/References:

- Груевска-Маџоска, Симона. (2022). *Премрежја*. Скопје: МИ-АН. [Gruevska – Madjoska, Simona. (2022). *Premrežja*. Skopje: MI-AN]. (In Macedonian).
- Капушевска-Дракулевска, Лидија. (2022). „Гласноговорник против смртта и немоста.“ Во: Груевска-Маџоска. *Премрежја*. 58–59. Скопје: Ми-Ан. [Kapuševska – Drakulevska, Lidija. (2022). “Glasnogovornik protiv smrtta i nemosta.” Vo: Gruevska – Madjoska, Simona. (2022). *Premrežja*. 58-59. Skopje: MI-AN]. (In Macedonian).

- Armstrong, Charles I. (2020). "Trauma and poetry." In: Colin, D, Meretoja, H. (ed.). *The Routledge Companion to Literature and Trauma*. 296-304. London, New York: Routledge.
- Colin Davis and Hanna Meretoja. (2020). Introduction to literary trauma studies. In: Colin, D, Meretoja, H. (ed.). *The Routledge Companion to Literature and Trauma*. 1-8. London, New York: Routledge.
- Finch, A. (2005). *The body of poetry: Essays on women, form and the poetic self*. Michigan: University of Michigan Press.
- Freud, Sigmund. (2006). *The Penguin Freud Reader*. New York, London: Penguin Books.
- Kurvet-Käosaar, Leena. (2020). "Trauma and Life-Writing." In: Colin, D, Meretoja, H. (ed.). *The Routledge Companion to Literature and Trauma*. 305-316. London, New York: Routledge.
- Pennebaker, James W. (1998). *Emotion, Disclosure, and Health: An Overview*. In: James W Pennebaker, J. W. (ed.), *Emotion, Disclosure, and Health*. 3-11. Washington DC: American Psychological Association.
- Sütterlin, Nicole A. (2020). "History of trauma theory". In: *The Routledge Companion to Literature and Trauma*. 11-22. London, New York: Routledge.
- Winning, Jo. (2020). "Trauma, illness and the medical humanities." In: Colin, D, Meretoja, H. (ed.). *The Routledge Companion to Literature and Trauma*. 266-274. London, New York: Routledge.